

R
E
P
L
I
Q
U
E

KULTUR

·

KRITIK

·

OPINION

·

LITTERATUR

·

ANMELDELSER

Replique, 2. årgang 2012

Redaktion: Rasmus Pedersen (ansvh.), Christian H. Skov og Anders Orris

Skriftet er sat med Book Antiqua, Myriad Pro

Udgives af forlaget Munch & Lorenzen

www.critique.ksaa.dk/replique

ISSN: 2245-0165

© Munch & Lorenzen

Frigjort, frivillig, fri

VELFÆRDSSTATEN – *Menneskekærlighedens Værk* er det seneste skud på publikationstræet fra den borgerlig-liberale tænketank CEPOS, og søger at sandsynliggøre en verden, hvor civilsamfundets indflydelse råder i langt højere grad end i dag.

Af Jacob Hedegaard

VELFÆRD OG RETTIGHEDER

Forfatteren Henrik Gade Jensen er, udover at være flittig samfundsdebattør og ansvarlig for CEPOS-Universitetet, oprindeligt selv uddannet filosof. Udgangspunktet er ikke et historisk værk, der akademisk søger at afdække civilsamfundets udvikling i det prævelfærdsramte Danmark, men derimod en debatbog der eksemplificerer tidligere tiders sociale foretagsomhed. Dog skal man – heldigvis – ikke tage forfatterens egne ord for gode varer, når han med henvisning til dagsaktuelle diskussioner i indledningen bemærker, at "[d]enne bog blander sig ikke i denne nutidige debat". Det gør den. Og det endda i så høj grad, at forfatteren selv flere steder ikke er tilbageholdende med kontrafaktiske overvejelser om samfundets udvikling og spørger 'hvad nu hvis?'. I forbindelse med et interview til *Jyllands-Posten* den 15. januar i anledning af bogudgivelsen, bemærker Gade Jensen da også, at der er "gået så meget inflation i rettighederne, at de vestlige stater er blevet forgældet" og at "[p]roblemet med velfærdsstaten er, at al nød er lige berettiget". Netop denne skelen mellem værdighed i nød kommer til at danne en rød tråd igennem hele bogen. Godgørenhed er frem for at være

et spørgsmål om omfordeling et spørgsmål om etik.

CIVILSAMFUNDETS BETYDNING

Bogens titel er hentet fra 1800-talsfilosoffen Rasmus Nielsen, der i en forelæsning over emnet anfører, at kimen til godgørende socialt arbejde netop findes i frivillig organisering. Det er en rød tråd i Gade Jensens bog, at frivilligheden er forudsætningen for egentlig godgørenhed, og at friheden hertil er i harmoni med fædreland, folk og familie, men tilsidesættes af staten, hvis udgangspunkt er tvang og voldsmonopol. Statens udgangspunkt er nemlig elitismen, hvilket medfører en foragt for civilsamfundets 'kejtethed' og eksperimenterende fremfærd i forsøget på at opnå de ønskede resultater. For Gade Jensen er det essentielt, at civilsamfundet er den sande modsætning til konstruktivistiske ideologier, der søger at skabe et menneskeligt ideal – han nævner her nazismen og fascismen, men kunne med fordel have fremhævet marxistiske aksiomer. Civilsamfundet er, som udtrykt af den skotske oplysningsfilosof Adam Ferguson, skabt gennem 'human action, not by human design'. Staten fremmedgør gennem love og regler, civilsamfundet skaber det ægte udtryk for personlig kollektiv og empatisk adfærd. Gade Jensen polemiserer over dette ved at anføre, at havde det ikke været for civilsamfundets initiativer "var mange sikkert døde af tørst, mens de ventede på menneskerettighedens virkeliggørelse". Men citatet rummer også et andet vigtigt element i bogens kommentarer til velfærdsstatens problemer. Det er en såkaldt 'legalistisk

fejlslutning', når love og regler anses for deskriptive snarere end præskriptive. Loven kan ikke tages som pålydende for, hvordan samfundet reelt fungerer, og gold lovgivning, 'human design', er derfor et ringere udtryk for den egentlige godgørenhed end menneskelige handlinger - i Gade Jensen fremstilling udtrykt ved civilsamfundets arbejde. Problemet ved rettigheder eksisterer i, at de placerer modtageren på niveau med giveren, nyderen på niveau med yderen, selvom disse ikke er på samme niveau. Henrik Gade Jensen lader Tocqueville fremføre argumentet retorisk: "hvad er præstationen ved hans ret hvis ikke en manifestation af modtagerens elendighed, svaghed og dårlige adfærd", og Tocqueville ynker den mand, der må ty til rettigheden til almisser frem for som ligemand at udbede sig hjælp som følge af forbigående udfordringer. Med Høfding i hånd, "En velgørende Depot bliver dog ved at være Despot", forsætter Gade Jensen med en omtale af, hvorfor den institutionaliserede godgørenhed er så problematisk.

Statens rationale er den matematiske retfærdighed, der udspringer af en manglende skepticisme overfor den menneskelige formåen og dermed en tro på, at centralisering ikke bare skaber orden men optimerer udkommet. Gade Jensen citerer Steincke, den senere socialminister og ansvarlige for socialreformen af 1933, der beskriver den private velgørenhed som "forvirrede, planløse, ofte sentimentale eller forløjede Velgøreri uden Kontrol og virkelig Indsigt i Samfundsforhold eller i Lovgivning". Der er altså grund-

læggende forskellige filosofiske antagelser om den menneskelige natur på spil, når Steincke favoriserer den statslige overtagen af det sociale område på baggrund af større tiltro til statens muligheder for 'indsigt', hvorimod Henrik Gade Jensen indirekte plæderer for en mere hayekiansk tilgang med tilladelse af spontan orden gennem frie associationer af frie mennesker. Gade Jensen kritiserer Steinckes position for at føre til social ingeniørkunst, tage sit udgangspunkt i det konstruktivistiske ideal og underkende den kontraktuelle frihedsorden - at frie mennesker ikke nødvendigvis finder sammen i orden er også en hobbesiansk tilgang, der dog netop, til forskel fra Steinckes, hviler på et skepticistisk grundlag. Staten er altså, i Gade Jensens fremstilling, dermed med til at skabe den sande pauperisme, der er udtrykt ved, at vedkommende både er fattig og afhængig.

Anderledes var det, ifølge Gade Jensen, med civilsamfundet, som er en form for 'civilkapitalisme' med den intrinsiske værdi, at der stilles krav til den enkelte, og at dovenskab imødegås. Gade Jensen citerer læge og socialøkonom F. C. Krebs for, at "Mennesker ville ophøre at stole på sig selv, og naar de have ophørt at haabe og frygte noget af deres egen Færd, ville de vende sig til deres Naboer om Hjælp" og anfører videre, at ret og pligt derfor naturligt må være et vertikalt, mellem-menneskeligt forhold og ikke bero på en vertikal binding mellem stat og borger, der derved undergraver samme mellem-menneskelighed.

Eksemplificeringen af disse afgørende forskelle på den private og den statslige hjælp er bogens egentlige indhold.

DE MANGE EKSEMPLER

Bogen mere end antyder, at både de velansete frihedsidealer og de godgørende aktiviteter tager sit udgangspunkt i civilsamfundet. Det grundlæggende udgangspunkt for staten er forlods civilsamfundets opfattelser og handlinger, og må nødvendigvis hvile herpå. Gade Jensen tager os herefter igennem en længere række eksempler på, hvordan og hvornår dette har været tilfældet i hvad der benævnes 'de frie associationers århundrede', 1800-tallet, og læseren får flere gange direkte hjælp til at reflektere over, om den senere udvikling nu også har været nødvendig.

Bogens første kapitler er blandt de mest givende. Her sættes der fokus på fattighjælp og sygdomsbekæmpelse. Gade Jensen eksemplificerer med udgangspunkt i de i dag ukendte ildsjæle Regitze Barner og Napoleon Bang, hvordan enkeltpersoner, ofte drevet af en stærk kristen overbevisning, gjorde en forskel i det godgørende arbejde. Hovedvægten er dog på de mere institutionelle foretagender, der dog som oftest også var organiseret med udgangspunkt i menigheder.

AFHJÆLPNING AF NØD

Københavns Understøttelsesforening blev oprettet i 1871 og var en sammenlægning af flere lokale understøttelsesforeninger. Her var såkaldte 'Undersøgere' ansat til ved selvsyn at vurdere de fattige – den tidligere benævnte socialdemokratiske socialminister Steincke har selv varetaget

en sådan funktion. Undersøgernes opgave var at vurdere, hvorvidt de fattige var værdigt trængende, hvilket var et spørgsmål om, hvorvidt vedkommende anstregte sig og forsøgte selv. Vurderingsparametre var blandt andet, om hjemmet var rent og pænt, børnene velopdragne, om der herskede 'ordentlighed' og at faderen ikke var drikkelig. Præst ved Vor Frelser Kirke J. C. Holck, der var med til at organisere hjælpen, skrev i 1869 med henvisning til en familie, hvor der manglede sans for 'Renlighed og Orden.': "...det kan ikke nytte at vugge sig i Illusioner og spille sine Kræfter ved at anvende dem der, hvor dog Intet kan udrettes." Således var hjælpen afskrevet. Frygten var, at man uden krav ville "nære Dovenskab, Ligegyldighed og den sløve Sorgløshed". Nogenlunde samme argumenter brugte Grundtvig for sin modstand mod forsørgelsesparagraffen i Grundloven, §75, stk. 2. Undersøgerne var endda så grundige, at disse blev karikeret i Blæksprutten. Denne 'ære' tilfaldt også de såkaldte hattedamer, der med påtrængende iver søgte at samle penge ind til den private velgørenhed.

Et andet område, hvor det private initiativ blomstrede, var inden for sygdomsbekæmpelse. I 1900 blev Danmarks første tuberkulosesanatorium oprettet ved Vejle Fjord for selvbetalende patienter – stedet fungerer i dag som såkaldt Rehabiliteringscenter og luksuriøst kursted. Staten magtede ifølge I.C. Christensen ikke opgaven, selvom en tredjedel af alle dødsfald i alderen 15-60 år på daværende tidspunkt skyldtes tuberkulose. Som med så mange andre af

de private initiativer blev sanatorierne, der skød op flere steder i landet, drevet for private midler frem til 1. Verdenskrig, hvor økonomien blev trængt. Et andet privat initiativ var de stadig i dag kendte julemærkehjem, der i starten blandt andre tog sig af tuberkuloseramte børn, men også børn der var underernærede – det er skæbnens ironi for julemærkehjemmene, at de i dag tager sig af overvægtige børn. Også hospitaler oprettedes i privat regi, hvor man mod beskeden betaling kunne modtage behandling, ligesom der fandtes puljer til at afholde udgifterne for de mindre bemidlede. De private hospitaler eksisterede i bedste velgående frem mod det 20. århundrede, dog i sine senere leveår ofte med staten som den primære aftager af sengepladser.

AT LEVE FOR AT LÆRE

”Der var skoling, før der var skoler”. Således indleder Gade Jensen et længere afsnit om den private undervisning i Danmark. Forfatteren bemærker, at udviklingen mod det nuværende statsstyrede skolesystem kunne være gået anderledes, f.eks. som i Holland hvor tre fjerdedele i dag benytter friskoler. Friskolerne, ofte med udgangspunkt i en pædagogisk idé, skød op landet over som reaktion mod almueskolen. Grundtvigianerne opfattede Almueskolen som nærmest spartansk, og i København vurderedes det, at næsten halvdelen af de skolepligtige børn blev undervist privat. På landet var andelen dog 5%. Det er gennemgående i Gade Jensens fortælling om det prævelfærdsramte Danmark, at mere omfangsrigt privat foretagsomhed kun eksisterede i København. I det meste af

landet var aktiviteterne eksisterende men af væsentligt ringere omfang. Eksisterende var de dog, og den grundtvigianske virketrang til egen oplysning sættes fint i perspektiv med eksemplet om ”den fattige Bondesøn, der var stavnsbunden som Barn, fik den Ære at skrive sit Navn under Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1848”. Det ramte især også denne læser, i hvor høj grad disse friskoler blev bygget op omkring skolens bærende autoritet, nemlig læreren, der ofte fik stillet en embedsbolig til rådighed og til hvem forældrene henviste deres børn til med tiltro og respekt. Gade Jensens fremstilling viser dog også, hvordan især højskolerne allerede tidligt søgte offentligt tilskud – autonomien stod trods alt ikke over overlevelsen.

Et af de mere interessante afsnit i bogen er beskrivelsen af København Universitet, der fungerede som autonom jurisdiktion. Essensen er ikke ny for læsere af det kvalificerede liberale magasin *Libertas*, hvor Gade Jensen allerede i 1994 skrev artiklen ”Ret uden Stat” og blandt andet behandlede Københavns Universitet. Universitetet var selvejende og ansås for at være en akademisk republik, hvilket betød, at studerende og professorer ikke kunne anholdes af øvrighedens ordensmagt. Opstod der tvister, hvilket skete af og til, måtte dette indberettes for universitetets ledelse, der herefter kunne tage affære, i de mildeste tilfælde med påtale og i de strengeste med bortvisning og dermed udelukkelse af *'res publica academia'*. Kun tilfælde af manddrab kunne staten skride direkte ind overfor.

Et af bogens sidste kapitler beskæftiger sig med kirkebyggeri. Her skal blot nævnes enkelte – for denne læser – interessante nedslag. De private kirker skaffede blandt andet penge ved at sælge stolestader til velbeslåede sognebørn, hvorigennem kirkebyggeriet kunne finansieres. Indsamlingen var dog ikke uden problemer, da man ikke stolede på, at staten ville undlade at overtage de privatbyggede kirker. En bibliotekar og ægyptolog, H. O. Lange, citeres således for at "det er meningsløst, at de Troende ofrer Penge for at redde København, naar Scavenius skal disponere over dem.", hvilket var en henvisning til mange kirkers statsansatte præster. Andre var dog positive overfor den statslige indblanding i kirken – dog med andre motiver. Heriblandt den navnkundige Viggo Hørup, der ønskede en statskirke, "så det religiøse udvandedes og blev vane, tradition og ritual.", som Gade Jensen formulerer det.

Bogen tre sidste kapitler, om partistøtte, lovgivning og næringsfrihed, er langt fra af samme interesse som de forgående, og særligt kapitlet om partistøtte er noget svær at passe ind i bogens øvrige tema, medmindre det reduceres til et opråb mod politikmageri snarere end et forsvar for det i bogens første kapitler højt besungne civilsamfund, hvor Gade Jensen selv i indledningen anfører, at "politik angår, hvad staten skal gøre og ikke skal gøre".

MENNESKEKÆRLIGHEDEN – FRA ER TIL BØR
Henrik Gade Jensen søger i *Menneskekærlighedens Værk* at beskrive og antyde muligheden for "et langt mere frodigt,

aktivt og selvberoende samfund end i dag". Som Jes Fabricius Møller skriver i en anmeldelse i *Kristeligt Dagblad* den 14. januar er Gade Jensen i sin fremstilling nærmere kommunitarist end liberal. Han underordner individet fællesskaberne, der udgør civilsamfundet. Og her bliver Gade Jensens fremstilling i lange stræk konservativ, idet civilsamfundet bliver garanten for en afvisning af det idealiserede samfund og dermed den konstruktivistiske menneskeopfattelse, som ses hos både socialister og liberale. Henrik Gade Jensen kalder selv det moderne politiske løsen er en endeløs påpegning af 'imperfektion', da staten fordrer en enhedskultur, som alt vurderes ud fra, hvorimod civilsamfundets grundstruktur er et sammenrend af forskellige præferencer og løsninger. Civilsamfundet er derved grundlæggende set langt mere tolerant samfund. Civilsamfundet er et udtryk for mellemmenneskelige, kontraktuelle rettigheder.

Problemet med statens overtagelse af sociale goder er ikke krævermentaliteten i sig selv, men institutionaliseringen af filantropi, der skaber despekt for godernes ophav. Kun når godgørenheden lever i frihed bliver den personlig og først da eksisterer både ret og pligt som mellemmenneskelige og personlige forhold – hvor rettigheden ikke opfattes som en legalistisk men en etisk fordring og pligten er noget, man skylder sig selv. Her er, som Gade Jensen også anfører, omfordeling ganske naturligt, f.eks. fra forældre til børn. Det naturlige første-fællesskab, familien, bliver undertrykt når skepticismen opgives og demokratiets konstruktive ret ikke betvivles.

Talmajestæten gør sit indtog. "Også den, der følger trop, træffer et valg og har et ansvar", anfører Gade Jensen mod bogens slutning. Og her må enhver være velkommen til at føle sig truffen.

Bogen er bestemt læseværdig og kalder på genovervejelser af etablerede sandheder i den nutidige, politiske hegemoni. Dog sidder jeg som læser tilbage med enkelte indvendinger. For det første nævner Gade Jensen selv flere eksempler på, at civilsamfundet inviterede staten til overtagelse af de opgaver de allerede varetog eller at offentlige myndighedspersoner initierede projekter. Således f.eks. med højskolerne der ønskede statslig støtte, Aarhus Universitet hvor byens borgmester var medinitiativtager og donerede arealet, og biskopperne der var lønnet af staten så langt tilbage som 1821. Der går desværre for lidt i dybden med overvejelser om, hvorfor denne udvikling i dag synes uundgåelig, når Gade Jensen fortæller os, at den ikke er deterministisk. Skal Gade Jensen påtage sig det projekt, han i Weekendavisen den 20. januar bliver foreslået af Henrik Dahl i dennes anmeldelse af bogen, nemlig af lave et bind to omhandlende danskernes kærlighed til staten, bør stilen derfor være en anden. Gade Jensen må gerne udelade endeløse successioner af mere eller mindre tilfældige fakta, som det ind i mellem bliver tilfældet i *Menneskekærlighedens Værk*. Antydningen af, at eksemplerne tjener til en nærmere bestemt normativ opfattelse, af hvordan samfundet bør indrettes, er ganske enkelt tynd. Derimod bør han returnere til sin egen hjemmebane, den idéhistoriske. Det er netop i disse passager i nærværende

bog, at Gade Jensen for alvor forstår at kondensere budskabet og sætte læserens vante opfattelse af samfundet skak. Det er her, vi forstår, hvordan velfærdsstaten aldrig kan eller vil opnå det ønskede ideal, fordi præmissen er forkert. Som når Raskolnikov i *Forbrydelse og Straf* må sande, at det perfekte mord ikke eksisterer, idet mord i udgangspunktet er et udtryk for en degenereret og dermed uperfekt moral. Her er Gade Jensen overbevisende, og her er bogen i særlig grad yderst læseværdig. Og eksemplerne, dem skal man heller ikke kimse af. Forbeholdene til trods, så tegner de et billede af en anden tid og fremfor alt: en anden moral, et *Menneskekærlighedens Værk*.

Henrik Gade Jensen:

Menneskekærlighedens Værk

CEPOS, København 2011